

aiguabarreig, amalgama..., que remetent, doncs, a l'«eclecticisme» que esmenta en el títol del volum. D'altra banda, algunes de les decisions que pren també indiquen l'elaboració d'un cànon, per exemple les pàgines (359-368), que dedica a la prosa de Carme Karr i la denúncia que fa de la «poca atenció que ha merescut» (361); no és, doncs, per manca de criteri, sinó potser per un excés de precaució, que l'autora no es pronuncia.

La bibliografia és molt completa, fins a incloure estudis obsolets: no cal, per exemple, rebatre Ràfols (146), que se cita per l'edició de 1982, però que de fet és de 1949; en canvi, podria haver tret més profit del volum V del *Panorama crític de la literatura catalana* (2010), que tanmateix cita a la bibliografia. Potser hauria estat útil que, en referir-se a corrents i autors europeus (l'art per l'art [108], Ruskin [142]) consultés una bibliografia més general (com la història de la crítica de Wellek, sense anar més lluny). *La cultura del catalanisme* (1995: 222-245) de J. L. Marfany li hauria permès explicar l'origen de bona part de les metàfores i la terminologia del catalanisme, com el nom mateix de *joventut*. La presència d'autors (considerats fins ara) menors és especialment interessant, però alguns ja han estat estudiats des d'altres perspectives, com ha fet, per exemple, M. Casacuberta en el cas de Jaume Sabartés; pel que fa a Medina, no és tan «paradoxal» (192) que Zanné l'admira, perquè ja l'havia posat en circulació Maragall al *Diario de Barcelona* («Tres poetas», 12-9-1899).

Cal agrair el treball minuciós de l'autora a l'hora de citar autors i llibres. Entre els pocs errors detectats, caldria corregir el nom de Paul Léauteaud (no Léanteaud (197), un error que ja es trobava a la revista); algun anacolut («Salvador Vilaregut, malgrat que les col·laboracions estrictament de creació literària no són gaire nombroses, i deixant de banda les traduccions anteriorment esmentades, oferí en el primer any...» [312]), o algunes interferències («l'exemplar recent estampat» [78]). Ens sembla discutible el criteri, no sabem si de les Publicacions Universitat Rovira i Virgili o de l'autora, de reproduir els textos amb l'ortografia amb què es van publicar: les normes ortogràfiques de cada tipografia o editorial variaven molt i sovint eren poc coherents; d'altra banda, quan no coincidien amb l'ortografia de l'autor, que sovint tampoc era gaire coherent, solia prevaler el criteri del tipògraf, amb la qual cosa poca informació ens dona aquesta transcripció sobre la voluntat de l'autor. A més, la manca de coneixement sobre aquelles normes ortogràfiques pot fer que la transcripció no sigui prou fidel; en qualsevol cas, l'accés en línia permet actualment que els interessats en aquestes qüestions accedeixin amb facilitat al text original. En resum, és millor adaptar els textos a l'ortografia actual, respectant els trets morfosintàctics i lèxics que es considerin. És de lamentar, un cop més, especialment en una editorial universitària, la manca d'índexs de noms, títols, capçaleres, etc., esmentats al volum.

Res de tot això no és obstacle perquè considerem aquest volum un estudi imprescindible per entendre la literatura de començaments del segle xx.

Lluís QUINTANA TRIAS
Universitat Autònoma de Barcelona

GALLÉN, Enric / RUIZ CASANOVA, José Francisco (ed.) (2018): *Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana*. Lleida: Punctum, 310 p.

Aquest llibre recull les comunicacions que es van presentar en el quart simposi sobre literatura comparada catalana i espanyola organitzat pel grup de recerca TRILCAT de la Universitat Pompeu Fabra, grup que es dedica des de fa anys als estudis de recepció, traducció i literatura catalana (<<http://trilcat.upf.edu/>>). Com indica el títol, es tracta d'un volum de temàtica homogènia centrat en la problemàtica del bilingüisme i l'autotraducció. Tres contribucions, al davant, l'observen de manera panoràmica en les literatures gallega, basca i catalana; sis més n'examinen aspectes concrets en la cultura catalana contemporània; i la darrera, d'un caràcter diferent, la pren com a motiu central d'una reflexió autobiogràfica. El conjunt s'obre amb una presentació breu a càrrec d'Enric Gallén (p. 7-11), que n'explica les

motivacions i en comenta els continguts, després de remetre el lector a altres obres col·lectives sobre el mateix tema, fruit de col·loquis celebrats en diverses universitats europees. A més, cada contribució ve precedida d'un resum i unes paraules clau, en català i en anglès. D'aquesta manera, el lector ho té molt fàcil per a fer-se la idea del que trobarà en el volum, malgrat la multiplicitat dels enfocaments i dels casos que són objecte d'estudi.

Els dos primers estudis panoràmics s'ocupen de l'autotraducció a Galícia i al País Basc partint d'una premissa comuna, que és la situació diglòssica de les respectives literatures en llengua pròpia. Xosé Manuel Dasilva («Bilingüismo literario y autotraducción en Galicia», p. 13-38) ofereix una sistematització molt precisa dels aspectes que concorren en la pràctica dels autotraductors gallecs, sense ometre preguntes generals, com ara què s'ha d'entendre per un escriptor bilingüe o quin és el criteri de pertinença a una literatura. La diglòssia en el cas gallec sol produir-se tant en un sentit social (el prestigi s'adquireix gràcies a la versió en castellà, llengua dominant) com en un sentit funcional (el rol domèstic és per a la publicació en gallec, el rol cosmopolita és per a la difusió en castellà); i l'autotraductor es veu sotmès a tensions identitàries, lingüístiques i professionals, de manera que és freqüent el seu pas del monolingüisme gallec al castellà. Dasilva identifica, entre els trets recorrents del seu àmbit cultural, la freqüència de la retroautotraducció al gallec del text autotraduït primer al castellà, la simultaneïtat i els intercanvis mutus entre el text de creació original i l'autotraduït (fins al punt de fer-ne dubtosa la distinció), i l'opacitat en la presentació al públic del text traduït pel propi autor, text que sol servir també com a punt de partida per a les versions en altres llengües.

Per la seva banda, Elizabete Manterola («Marcados por la diglosia. La actividad autotraductora en la literatura vasca actual», p. 39-68) proposa d'anar més enllà de la tipologia i la classificació, ja assajades en altres contribucions seves, per a observar en els autotraductors bascos alguns factors compartits i també alguns que els condicionen a cadascun de manera particular. Aquesta aproximació permet una radiografia molt completa del funcionament real del sistema literari en què es produeix l'autotraducció, així com de les motivacions internes dels seus agents. Per exemple, raons de política editorial i de mercat semblen haver determinat el pas obligat per l'autotraducció en el camp de la literatura infantil i juvenil al País Basc en les tres darreres dècades; i també l'extensió d'una pràctica abans excepcional, la publicació simultània o immediata del text autotraduït. Altres fenòmens propis d'un sistema diglòssic, interessants des del punt de vista traductològic, són la col·laboració en l'autotraducció (en diversos graus que arriben fins a la creació compartida), la dificultat creixent a traçar els límits entre autotraducció i traducció al·lògrafa (pel fet que els agents són bilingües i coneixen bé els dos sistemes literaris), o la preeminència del text autotraduït com a punt de partida per a la traducció a altres llengües (amb el dilema respecte a quin és el text que té autoritat, i amb la possibilitat de fer-los servir tots dos per a la nova traducció).

La darrera aproximació panoràmica és la de Josep Miquel Ramis («Tipologia d'autotraductors i autotraduccions en la literatura catalana», p. 69-99), que il·lustra amb exemples concrets una taxonomia elaborada en publicacions prèvies. Aquí l'interès està sobretot en la presentació ordenada de les declaracions dels propis autotraductors, nombroses i ben triades, sempre interessants i eloqüents. El mosaic de motivacions i raons permet de fer-se càrrec de la complexitat del fenomen de l'autotraducció en la literatura catalana. Aquest fenomen depassa sovint l'esquema de situació bàsic i més repetit (unidireccionalitat cap al castellà, llengua hegemònica, amb el propòsit de guanyar visibilitat i de possibilitar la professionalització en la literatura), a causa de factors com el grau d'implicació de l'autor, el temps transcorregut des de la creació primera, l'excepcionalitat o sistematicitat de la pràctica autotraductora, la situació en què es troba el sistema literari en cada moment històric i el punt de vista traductològic adoptat.

En conjunt, les tres contribucions panoràmiques sobre autotraducció demostren fins a quin punt aquesta aproximació resulta útil per a l'estudi de les literatures en general, i no solament les minoritàries: vincula la pràctica dels escriptors a la seva realitat lingüística i sociocultural, permet de fer distincions precises sense barrejar fenòmens diversos en un tot indiferenciat, i dona peu a «conceptualitzacions suggestives», com diu Dasilva, susceptibles de ser aplicades també en altres àmbits.

Els estudis de casos específics de bilingüisme literari i autotraducció en la literatura catalana comencen amb un article de Marta Marfany («Martí de Riquer: llengua, literatura, cultura (1931-1936)», p. 101-138) dedicat a les primeres publicacions del qui havia d'esdevenir un filòleg de prestigi internacional. En el jove lletraferit que fa de divulgador en diaris i revistes ja es fa present un propòsit decidit de restablir la veritat (desfent malentesos interessats, com ara la inexistència de l'aragonès, la pretesa supeditació secular de la literatura catalana a la castellana, o la manca d'unitat lingüística de catalans, valencians i balears). En un sentit anàleg, la seva afinitat amb l'ideari del catalanisme polític no posa cap obstacle a l'interès per les relacions entre les llengües i les literatures de Catalunya i Castella a l'Edat Mitjana, com tampoc no cal veure-hi una causa directa de la seva denúncia de la consideració de la literatura catalana com a literatura «regional» espanyola. L'estudi argumenta tot això amb la lectura sistemàtica dels textos publicats per Riquer abans de la guerra, dels quals dona també una mostra ben triada i generosa (sis textos) en annex. S'hi veu com ja hi domina la perspectiva del romanista que s'interessa per les relacions entre literatures (manlleus, influències, antecedents compartits) i hi reconeix abans que res un fet de cultura, de tradició.

La contribució de José Francisco Ruiz Casanova («La curiosa y paradójica —o no— historia de la traducción entre las lenguas castellana y catalana (1976-2016)», p. 139-149) respon al propòsit declarat de fixar un punt de partida objectiu, no mediatitzat per preses de posició polítiques, per a l'estudi de les relacions entre les dues llengües pel que fa a les seves produccions literàries en els quaranta anys del període democràtic posterior al règim franquista. Les nocions que es proposen són la coterritorialitat lingüística (presència en un mateix territori de dues llengües que tenen àmbits geogràfics propis d'extensió diferent) i la lògica dels intercanvis entre les dues literatures (la llengua amb menys parlants experimentarà en un grau superior la necessitat de l'exportació cultural, mentre que la llengua amb més parlants tendirà a tractar la llengua minoritària i la seva literatura com una llengua estrangera més). Les polítiques culturals poden afectar aquesta lògica i alterar el nombre de traduccions existents en una i altra direcció. A partir d'aquí s'examinen les dades editorials corresponents (agrupades en cinc períodes, delimitats pels canvis en l'orientació política dels governs espanyols), però només com a temptativa d'aplicació: es constata l'augment gradual dels intercanvis i el predomini de la direcció castellà-català en una proporció doble a la direcció contrària, però es deixa per a futurs investigadors l'estudi detallat que la matèria requeriria.

El treball d'Enric Gallén («Bilingüisme, diglòssia i teatre català», p. 151-180) fa un recorregut per la història del teatre català contemporani centrat en els dramaturgs que s'han servit de les dues llengües, català i castellà. Per entendre les raons del seu bilingüisme cal entendre bé el context de situació de cada moment històric. Per això l'estudi s'organitza en quatre epígrafs: «Del Vuit-cents al Modernisme», «Joaquim Montero al Paral·lel» (en moments diversos que van del 1889 al 1932), «El temps de la dictadura» (els llargs anys del franquisme) i «Dels anys vuitanta ençà». Cada moment, cada situació institucional, cada desenvolupament d'autor respon a raons diferents; no són el mateix una mentalitat diglòssica completament interioritzada, la voluntat de viure del teatre (comercial), les prohibicions expressives i la semiclandestinitat del català a l'escena, o les possibilitats noves que obren, per exemple, un teatre oficial subvencionat en català o uns mercats internacionals com els de Llatinoamèrica. L'estudi examina aquestes raons a partir de dades noves i documents poc coneguts: textos dramàtics o memorialístics citats amb profusió, curiosos o divertits, ben reveladors de les diverses mentalitats dels autors bilingües.

També abraça un període extens el treball d'Albert Rossich («Català vs. castellà a les revistes infantils de Catalunya: bilingüisme, traduccions, filtracions», p. 181-232): en aquest cas, els setanta anys llargs que van de les primeres publicacions infantils en català a principis del segle xx fins al moment en què desapareixen prohibicions i entrebancs amb la fi de la dictadura franquista. El propòsit és fer un repàs dels diferents fenòmens d'interferència entre les dues llengües en l'àmbit de les publicacions periòdiques infantils observant-ne casos il·lustratius, curiosos, molt poc coneguts. La casuística és diversa i interessant. Abans de la guerra, per exemple, hi ha traduccions de revistes d'èxit catalanes al castellà (però no totes es consoliden en aquesta llengua), i revistes catalanes amb doble edició català-castellà; i també es constata una separació nítida entre publicacions d'entreteniment (en català) i publicacions es-

colars (en castellà). Després de la guerra el català desapareix, però deixa rastres: es troba citat o «filtrat» en revistes monolingües en castellà, algunes de les quals imiten les publicacions catalanes d'èxit de la preguerra, o es manifesta d'amagat, en aparents concessions amables a un lector castellà que posen en evidència la prohibició d'usar-lo. L'examen dels casos, per singulars que siguin, és revelador de les condicions que afecten les revistes infantils (sociopolítiques, de censura, de consideració dels públics potencials). Reforça encara l'interès del treball la possibilitat de veure materials documentals fràgils i molt rars, dels quals s'ofereix al lector una mostra riquíssima (49 reproduccions que ocupen 31 pàgines del llibre).

Lucía Azpeitia-Ortiz («Representacions de l'autotraducció als peritextos bibliogràfics d'Agustí Bartra», p. 233-251) parteix de la constatació que l'estudi acadèmic de l'obra d'Agustí Bartra ha negligit l'aspecte de l'autotraducció, malgrat la importància que va tenir (un autèntic “projecte autotraductor”, amb vuit autotraduccions d'obres individuals i dues autotraduccions d'antologies). La qüestió que el treball planteja és el grau d'opacitat amb què l'autotraducció queda representada en els peritextos de les obres publicades (aprofitant les nocions teòriques establertes per Dasilva i Genette, respectivament). En hipòtesi, podria tractar-se d'un cas d'opacitat per autotraducció diglòssica; però substancialment diferenciada per la situació d'exili, que és un cas de bilingüisme especial, individual. L'anàlisi, molt detallada i sistemàtica, permet d'establir tres etapes: un primer exili, fins al 1955, en què la producció és sobretot en català i les excepcions s'oculten; els quinze anys d'incorporació a la cultura mexicana, en què creix el nombre de publicacions en castellà al costat de les catalanes (es consoliden dues trajectòries literàries separades, amb omissions i invisibilitzacions, per exemple la de l'escriptura en català quan el llibre presenta l'escriptor en castellà); i els anys posteriors a la tornada a Catalunya el 1970, en què la projecció exclusiva en català integra totes les obres anteriors, també les escrites o publicades en castellà. La conclusió és interessant: en Bartra, les diverses experiències desemboquen en el principi general del valor i la significació de l'obra amb independència de la llengua d'escriptura, principi que comporta la representació unilingüe, en català o en castellà, d'una activitat que es va produir realment en les dues llengües.

El darrer estudi acadèmic del llibre, a càrrec de Cristina Badosa Mont («Josep Pla: la prosa en castellà. Llengua de supervivència i llengua de creació», p. 253-286), examina les raons i els resultats de la producció de Pla en castellà, que es presenta concentrada en tres moments històrics: els anys de la iniciació en el periodisme (amb col·laboracions als diaris barcelonins *Las Noticias* i *La Publicidad*, i també a *El Sol* de Madrid i *El Día* de Palma, entre 1920 i 1922); els anys de la Guerra Civil (amb la participació en llibres de propaganda política antirepublicana i també amb col·laboracions a *El Diari Vasco*, de Sant Sebastià, i *La Vanguardia Española*); i els primers anys de la postguerra (amb les col·laboracions a la revista *Destino*, des del mateix 1939, i també amb la publicació de llibres fins al 1949, quan es produeix l'acord per a la publicació de les primeres obres completes amb Selecta). L'estudi mira de donar resposta a dues qüestions, sobretot: per què Pla va recórrer a la prosa en castellà i per què sovint hi va emprar formes calcades del català. La primera porta a observar de prop uns quants aspectes importants de la seva trajectòria: l'esforç de l'escriptor per professionalitzar-se, la subjecció consegüent de les publicacions a les vicissituds històriques, la relació mútua i estreta entre periodisme i literatura, etcètera. La segona és més circumstancial. Més d'una vegada Pla es va declarar expressament un escriptor d'aspiració monolingüe, contrari al bilingüisme en literatura. El seu castellà farcit de catalanades es va donar sobretot en el periodisme, i es pot explicar com una demostració per reducció a l'absurd de la distància entre les llengües, o bé com una fórmula humorística de desencarcarament del llenguatge més aviat gris de qui escriu en una llengua apresada, o bé com una manera d'evidenciar l'existència de la llengua pròpia silenciada, aquella en què la gent hauria de poder escriure «d'acord amb les seves necessitats de grup, de clan, de tribu, de nació, d'Estat, del que sigui». L'estudi evita amb prudència la reducció a una sola raó, té en compte les particularitats de cada moment històric i examina la qüestió amb profusió d'exemples i de documents, incloent-hi algunes declaracions del mateix autor, com ara la frase anterior.

El llibre es tanca amb una reflexió autobiogràfica de Lluís M. Todó («*Pange lingua*», p. 287-309), escrita amb motiu de la seva jubilació acadèmica. És un epíleg coherent, perquè l'autor no dubta a pre-

sentar-se a si mateix com a escriptor, traductor i professor bilingüe —o trilingüe, amb el francès com a tercera llengua—, i fa d'aquesta condició el fil conductor del seu relat. Les idees que les vivències pròpies li van suscitant —perquè «és interessant alternar el relat amb la reflexió»— són doblement suggestives precisament pel fet que no surten de la pura especulació, sinó que arrelen en una llarga experiència. L'autor s'atura en qüestions diverses que aquí no es poden més que enumerar, sense repassar-ne els arguments: la noció de llengua materna; la vocació, en general, i la vocació d'escriure, en particular; la diferència entre escriure i «ser un escriptor»; el multilingüisme i les diverses possibilitats d'explorar-lo professionalment; l'ofici de traduir i les competències que requereix; els models de llengua i les opcions del traductor; la qüestió de la intraduïbilitat de la literatura; les paradoxes i els beneficis de l'autotraducció; i la pregunta última que acaba fent-se el professor, sobre la utilitat real d'ensenyar literatura i ensenyar traducció. En el recorregut autobiogràfic és molt visible el propòsit d'esquivar qualsevol temptació de nostàlgia; i també la voluntat d'extreure lliçons personals de la pròpia experiència, sense recórrer d'esma camins fressats ni combregar amb rodes de molí. Al contrari, la reflexió és feta sempre amb esperit independent, polèmic fins i tot en algun cas, però evitant les simplificacions. Per això molts dels arguments poden ser útils a futurs professionals (com ara, per exemple, aquest que fa referència a la representació del registre col·loquial en la ficció: «no es tracta de copiar la realitat, sinó d'actualitzar adequadament una tradició literària»; una certesa que no elimina, afegeix l'autor a continuació, el problema de la relació entre realitat lingüística i llengua literària versemblant).

Partint del detall dels casos concrets, aquest llibre mostra algunes de les dependències obligades o lliurement assumides que presenta el fet literari en cada àmbit cultural i en cada moment històric. Els deu textos que el formen fan una bona radiografia de la complexitat que es pot trobar a l'interior de la institució literària. Per això no és solament una bona porta d'entrada als estudis sobre l'autotraducció i el bilingüisme literari per al lector que no hi estigui familiaritzat. També pot ajudar a entendre més bé el comportament històric de les literatures en general, tot observant situacions —de convivència i competència entre llengües, de càlcul de mercats, d'identitats múltiples, d'augment dels intercanvis, de relacions diverses entre cultures i societats en un mateix territori— que la globalització farà, ja està fent, habituals.

Marcel ORTÍ
Universitat Pompeu Fabra

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2019): *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

La *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana* (GBU, 2019) és la tercera de les gramàtiques institucionals que en pocs anys ha publicat l'IEC. La GBU té com a referent explícit el contingut descriptiu i normatiu de la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC, 2016), però comporta una reducció molt pensada d'aquesta obra referencial que es tradueix en simplificacions diversament motivades d'ordre conceptual, expositiu, terminològic i de valoració normativa i l'adequa al propòsit de funcionar com un manual bàsic de consulta obert a un públic ampli que tanmateix no exclouria el dels assessors lingüístics, traductors i professors universitaris i d'ensenyament secundari.

La GBU també es relaciona intrínsecament amb la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (GEIEC, 2018), obra que comporta una reducció afi de la GIEC però se'n diferencia sobretot pel fet que el format digital de la GEIEC la fa especialment indicada per a un públic molt interessat a obtenir informacions puntuals d'una manera ràpida.

La GBU conté 40 capítols breus, expositivament molt ben organitzats, que versen sobre fonètica i fonologia (cap. 1-4), morfologia (cap. 5-9) i sintaxi (cap. 10-40). No deu ser casual que en l'ordenació dels capítols de sintaxi s'hagi tingut en compte l'esquema tradicional de les 'parts de l'oració', de manera que els cap. 10-20 es refereixen als constituents del SN i els pronoms, els cap. 21-26 a les partícules i